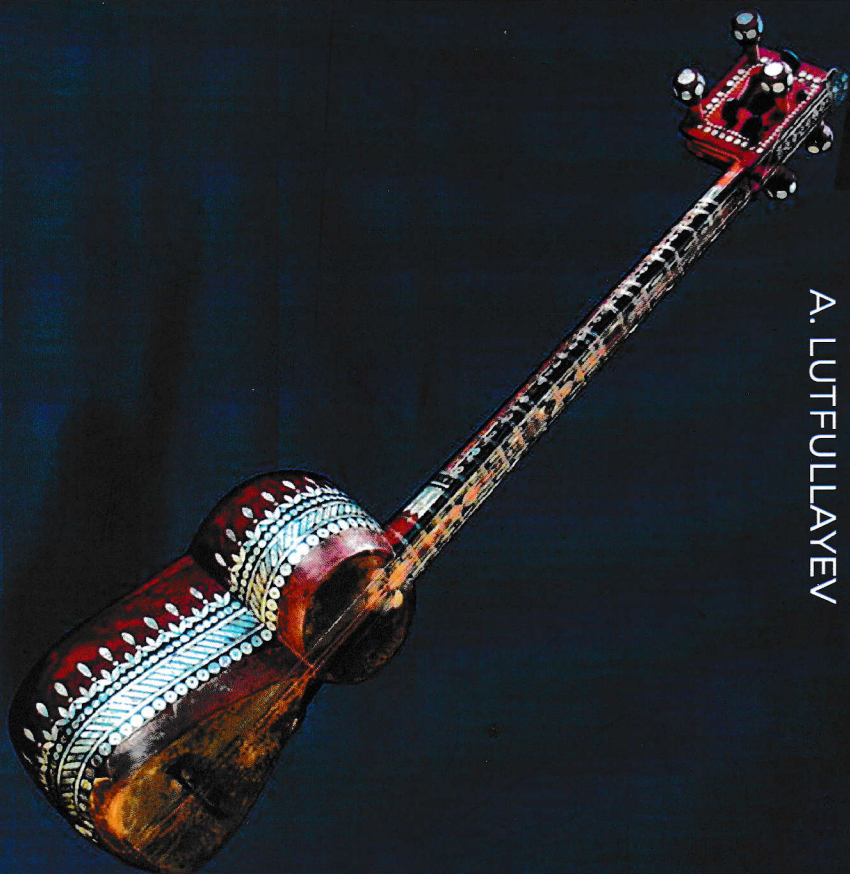

298
R-43

SH. RAXIMOV
A. LUTFULLAYEV

CHOLG'USHUNOSLIK

78

R-43

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TAILIM VAZIRLIGI

CHOLG'USHUNOSLIK

*Pedagogika universiteti, institutlar va cholg'ushunoslik fani maxjud barcha
oliy va o'rtta maxsus ta'lim muassasalari uchun
o'quv qo'llanma*

- 10237 -

Cholg'ushunoslik

«Asian Book House»
Toshkent

2020

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TAILIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI CHIRCHIQ
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

gik
mi
ke
ha
da
sh
li.

Mualliflar:

SH.RAXIMOV – Nizomiy nomidagi TDPU dotsenti,
A.LUTFULLAYEV – O'ZDK professori

Muharrir:

S.Elboyeva

Taqrizchilar:

A.UMAROV – A.Qodiriy nomidagi TDMI professori

Q.MAMIROV – Nizomiy nomidagi TDPU «Xalq qo'shiqchiligi va dirijyorligi» katedrasi professori

Ushbu qo'llanma musiqa, pedagogika oliy o'quv yurtlari, musiqa pedagogika kollejlari va maktablari o'qituvchi, talaba va o'quvchilari uchun mo'ljallangan. Unda rekonstruksiyalangan o'zbek xalq cholg'u asboblari orkestri tarkibiga kirgan alohida cholg'ular kabi, umuman orkestr haqida ma'lumotlar keltiriladi. Bu o'quv qo'llanma havaskorlik va professional orkestr va ansambllarini tuzishda ham foydali bo'lishi mumkin.

SO'ZBOSHI

Ushbu qo'llanmaning yaratilishi uchun mualliflarning ko'p yillik musiqiy – pedagogik faoliyati, ilmiy izlanishlari, konsert – ijrochilik faoliyati asos bo'ldi. Qo'llanmani yaratishda shuningdek simfonik va rus xalq cholg'u asboblari orkestri «Cholg'ushunoslik» kursini yaratuvchilarining tajribasiga tayanildi. Hovalarda musiqiy terminlarning italyancha transkripsiyasi va shartlar keltirildi bu partituralarni o'z ishini osonlashtirishni ko'zda tutildi. O'zbek xalq cholg'u asboblari orkestri ijro imkoniyatlari bilan tanishtirish maqsadida Hovada orkestr uchun asarlarning tahlilini ro'yxati keltirildi.

I BO'LIM

NAZARIY QISM

O'zbek xalq cholg'ulari orkestri va uning tarkibiga kiradigan guruhlar

Bugungi kunda bizga ma'lum bo'lgan - o'zbek xalq cholg'ulari orkestri XX asrning birinchi yarmida paydo bo'lib, bir necha o'n yillarni o'z ichiga olgan shakllanish, rivojlanish, mukammallashtirish jarayonini o'z boshidan kechirgan. Tajriba sifatida kiritilgan talaygina cholg'ular: hozirgi g'ijagimizning kattalashgan ko'rinishlaridagi - g'ijak-bas, g'ijak-kontrabas, temperasiyaga solishning hech iloji bo'lmagan an'anaviy qadimiy cholg'umiz - surmay (lekin partiturada nomi saqlanib qolgan) amaliyotdan o'tmasdan, o'z-o'zidan o'sha davrda tuzilgan musiqiy badiiy jamoalarimizning asosiy tarkibidan chiqib ketgan. Lekin an'anaviy surmayimizni epizodik cholg'u sifatida (kamray, sibizg'a, changqobuz kabi) kompozitorlar partituralarga kiritishgan, bundan keyin ham asarlarning maxsus, folklorga yaqin bo'laklarida kiritishlari mumkin. Sanab o'tilgan cholg'ularning o'rniga - g'ijak-qobuz bas, g'ijak-qobuz kontrabas yangidan yaratilib amaliyotdan o'tdi, surmay o'rniga evropa cholg'usi hisoblanish - g'oboy yoki uning ham o'rniga dirijyorlar bayan-akkordeon (tembr jihatidan yaqin registrlari borligi uchun) kabi ham O'zXChO (O'zbek xalq cholg'ulari orkestri) tarkibiga kiritib kelmoqdalar.

O'zXChO oiladosh cholg'ulardan tuzilgan 5 ta guruhdan tashkil topgan bo'lib, partiturada ular quyidagi ketma-ketlikda yuqoridan pastga qarab joylashadi:

1. Puflama cholg'ular guruh;
2. Torli-urma cholg'ular (changlar) guruh;
3. Torli-chertma (mizrobi) cholg'ular guruh;
4. Urma zarbli cholg'ular guruh;
5. Torli-kamonli cholg'ular guruh.

· Puflama cholg'ular guruhiga kichik nay (pikkalo), nay (katta), surmay va qo'shnay kiradi.

· Torli-urma cholg'u guruhiga chang kiradi.

· Torli-chertma (mizrobi) guruhiga rubob prima, qashqar rubobi, afg'on rubobi, tanbur, qonun, kontrabas, dutor, dutor bas asboblari kiradi.

· Urma zarbli cholg'ular guruhiga doyra, nog'ora, buben, uchburchak, llavra, ksilafon, qayroqto'sh, tarrelka kiradi.

· Torli-kamonli guruhiga g'ijak (I-II), g'ijak alt, g'ijak qobuz bas, g'ijak qobuz kontrabaslar kiradi.

O'quv qo'llanmani diqqat bilan o'qib, mavzularini o'zlashtirishni boshlasangiz, ayrim, faqatgina musiqachilar tushuna oladigan iboralariga duch kelasiz. Keyingi kasbiy faoliyatingizda quyidagi iboralar tez-tez uchrab turadi, ularni izohlari bilan o'rganib, bir umrga tushunib olishingiz zarur.

Puflama cholg'ular. O'z nomi bilan, demak, faqat puflasa sado taratadigan cholg'ular bunday nomlanadi. Cholg'uning g'ovak ustida ma'lum miqdorda dam (lavo) yig'lsa, bosim ostida barimoqlar harakati yoki lab mahoratidan turtib balandlikda yuqimil tovushlar tarqib yongraydi. Bu toifa cholg'ularni ayrimlar - damli cholg'ular deb ham ishlataverishadi;

Torli cholg'ularning sozlanishi. O'z nomi bilan ma'lum bir ko'rinishdagi, tovush chiqarish uchun bir nechta yo'g'on yoki ingichka torlar tortilgan cholg'ular nazarda tutiladi. Torlari ichakdan yoki misdan bo'lishi mumkin. Ulardan sado taratishning asosiy usullari ham turlicha, masalan, barcha torli cholg'ularga nisbatan (bir-biridan farqlash uchun) mana bunday iboralar qo'llaniladi.

- Torli-urma (demak, torlariga urib chalinadi),
- Torli-chertma (demak, torlarini chertib yoki tirab chalinadi),
- Torli-kamonli (demak, torlari ustida kamon tortib chalinadi);

Cholg'ularning yozilish diapazoni. Har qanday cholg'u o'z tovushlarining sadolanishiga qarab aniq diapazonga ega bo'ladi. Butun dunyo musiqachilari qabul qilgan 5 ta nota cholg'ularda sozandalar notaga qarab chalishlarida qulaylik zarurligi uchun musiqiy kaitlar tanlangan va o'sha kaitlarda (eng pastki tovushdan eng baland tovushgacha) notalar yordamida kuyilar yoziladi. Mana shu nota yozuvlari «cholg'ularning yozilish diapazoni» deyiladi.

Cholg'ularning eshtilish diapazoni. Aksariyat cholg'ularda musiqiya notasi qanday yozilgan bo'lsa, o'shanday eshtiladi. Ayrim cholg'ularda esa notalar yozilganidan ko'ra boshqacha eshtilishi mumkin - past yoki baland. Bunday cholg'ular musiqachilarning tilida «transpozitsiya qilinadigan cholg'ular» deyiladi. Yevropa cholg'ulari turli intervalga (sekunda, tersiya, kvarta, kvinta, seksta, kabi) transpozitsiya qilinishi mumkin. Bizning milliy cholg'ularimiz esa asosan yozilishiga qaraganda 1 oktava yuqori yoki 1 oktava past eshtiladi. Keyinchalik bunday cholg'ularni aniq bilib olish.

Cholg'ularning eng ko'p qo'llaniladigan yozilish diapazoni. Ayrim cholg'ularimiz o'zining butun diapazoni bo'ylab jarangdor tovush taratmasligi mumkin. Ma'lumki, musiqasevarlarga jarangdor bo'lmagan tovushlar yodmaydi. Shuning uchun ijodkorlar aksariyat cholg'ularning jarangdor tovushlarini ishlatib asarlar yozishadi. «Eng ko'p qo'llaniladigan yozilish diapazoni» deb shunga aytiladi.

Cholg'ularning transpozitsiyalanishi. «Cholg'ularning eshtilish diapazoni» iborasi bo'lqog'icha qilib aytganda, «cholg'ularning transpozitsiyalanishi» ham deb nomlanadi. Demak, notada yozilish bittir, eshtilishi esa boshqa bo'ladi.

Epizodik cholg'ular. Kino san'atida «epizodik rollar» degan tushuncha bor, bu degani, ma'lum bir obraz (aktyor) kerak paytida bir paydo bo'ladi-yu, so'ng kerak bo'lmaydi. Ilmiy cholg'ularga nisbatan ham ishlatasa bo'ladi. Musiqiy asarning qaysidir bir qismida o'z tovush sadolari bilan paydo bo'ladi-yu, so'ng yangmaydi. O'zbek xalq cholg'ulari orkestrida ishlatilishi mumkin bo'lgan bir talay xususiyatli cholg'ularimiz ham bor, ular - kamay, an'anaviy surmay, sibizg'a, chang qobuz, qonun, ud, sato, safoylil, qayroq kabilardir.

O'zbek xalq cholg'ulari orkestri uch xil tarkibda tashkil qilinishi mumkin. Katta, o'rta, kichik. Jadvalda quyidagicha aks etadi:

KATTA TARKIB		O'RTA TARKIB		KICHIK TARKIB	
Nay pikkolo	1	Nay	1	Nay	1
Nay	2				
Sumay	2	Sumay	1	Sumay	1
Qo'shmay	2	Qo'shmay	1	Qo'shmay	1
Chang	2	Chang	2	Chang	2
Rubob prima	6	Rubob prima	4	Rubob prima	2
Qashqar rubob I	6	Qashqar rubob I	4	Qashqar rubob I	2
Qashqar rubob II	2	Qashqar rubob II	2	Qashqar rubob II	2
Afg'on rubob	4	Afg'on rubob	2	Afg'on rubob	2
Tanbur	3	Tanbur	2	Tanbur	1
Dutor prima	2	Dutor prima	1	Dutor prima	1
Dutor alt	4	Dutor alt	2	Dutor alt	2
Dutor bas	4	Dutor bas	2	Dutor bas	2
Dutor kontrabas	2				
Doira, nog'ora, katta-kichik barabanlar, bubben, tararka, uchburchak, qayroq, ksilafon, litavra		Doira, nog'ora, bubben, tararka, uchburchak, litavra		Doira, bubben, tararka, uchburchak	
Gijjak I	6	Gijjak I	4	Gijjak I	4
Gijjak II	4	Gijjak II	3	Gijjak II	2
Gijjak alt	3	Gijjak alt	2	Gijjak alt	1
Gijjak-qobuz bas	4	Gijjak-qobuz bas	3	Gijjak-qobuz bas	1
Gijjak-qobuz kontra bas	3	Gijjak-qobuz kontra bas	2	Gijjak-qobuz kontra bas	1

1. PUFLAMA CHOLG'ULAR GURUHI

O'zbek xalq cholg'ular orkestrining asosiy guruhlaridan biri puflama cholg'ulardir. Puflama cholg'ular guruhiga nay pikkolo, nay, qo'shmay va sumay kiradi. Ushbu cholg'ularning tovushqator asosi tabiiy tovushlardan tashkil topgan bo'lib, ular dam bosimni (puflash) orgali hosil qilinadi.

NAY PIKKALO

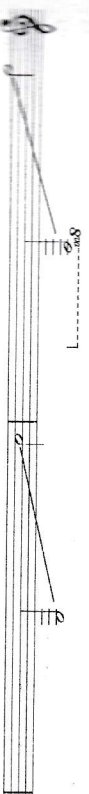

Asosiy tovushqatori

qat'iq puflash

Foydalaniladigan tovush kengligi.

Nay pikkalo yozilganiga qaraganda bir oktava baland eshittiladi. Masalan:

Yozilishi

Eshitilishi

Pikkaloning eng ko'p foydalaniladigan diapazoni o'rta registrning ikkinchi yarmini va yuqori registri hisoblanadi. Bu cholg'uning ushbu bo'lagi nayga qaraganda yengil va jiringdor sado lanadi. Nay pikkalo har xil melizm(bezak)lar chalish imkoniyatiga ega.

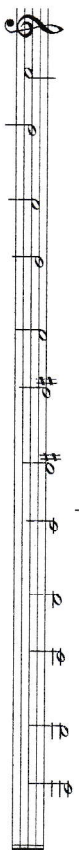
Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshitilishi bo'yicha	
Nay pikkalo	(«Iyaa»)	«Re» birinchi oktava	Yozilganidan 1 oktava baland eshittiladi	Transpozitsiya qilinadi

NAY (kata)

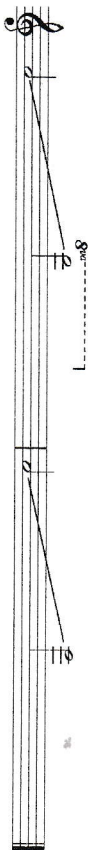
Asosiy tovushqatori

Qattiq puflash

Diapazon

Foydalaniladigan tovush kengligi

Nay ham pikkologa o'xshab orkestrning yuqori tovushlarini ijro qiluvchi cholg'u hisoblanadi va yozilganidek eshtiladi. Masalan:

Yozilishi

Eshtilishi

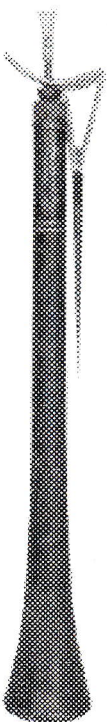

Baland registrlar tovushi jihatidan har biri o'ziga xoslik kasb etadi. Ya'ni, pastki registrdan quyva, so'lim jaranglagan holda *pp* echalish ancha qiyin. O'rta registr jozibador va tobora balandlashgani sari tovushlar keskin tus oladi. Ikkinchi oktava *lyu* va undan baland notalar *f* echalish orqali hosil qilinadi. Nayda har xil passaj, melizm, sakratma usulida asarlar echalish mumkin.

Nay to'liq orkestrda asosan ikkitadan, juft-juft ishlatiladi. Agar kompozitor (cholg'ulashituvchi) o'z asarida mohiyatdan kelib chiqib ma'qul ko'rsa uch yoki to'rttadan ham cholg'u partiyalarini partitura kiritishi mumkin. Buning uchun (ijro nazarda tutilgani) orkestrga qo'shimcha sozandalarni taklif etish zarur bo'ladi.

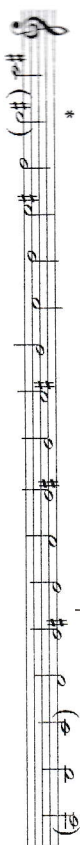
Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilmamasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshtilishi bo'yicha	
Nay	(«lyu»)	«lyu» birinchi oktavadan – «Re» 4- oktavagacha	Yozilganidek eshtiladi	Transpozitsiya qilinmaydi

SURNAY

Asosiy tovushqatori

Qattiq puflash

* Surnayning ikkinchi pardasi kam ishlatiladi, bu parda yordamchi parda hisoblanadi.

Diapazon

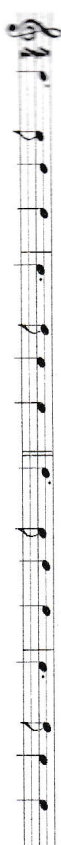
Foydalaniladigan tovush kengligi

Surnay tovushi orkestrda ajralib turadigan tovush hisoblanadi, yozilganidek eshtiladi. Masalan:

Yozilishi

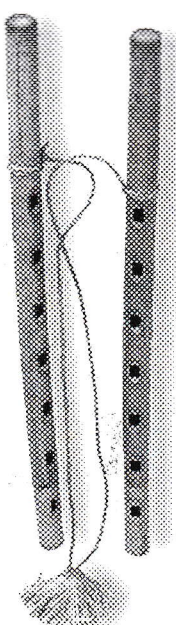
Eshtilishi

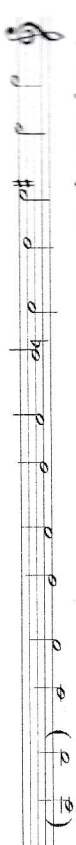
Surnay tembr jihatidan kuchli, keskin tovush beradi. U bir tekis melodik yo'lini o'zining aniq intonatsiyasi, to'liq sadolanishi va texnik imkoniyati bilan meyoriga yetkazib bera oladi. Surnay pastki va yuqorilgi registrlarda ham kuchli, aniq, inson diliga kirib boradigan o'ziga xos jozibali tembrga egadir.

Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilmamasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshtilishi bo'yicha	
Surnay	(«lyu») I-oktava	«Do-diez» birinchi oktavadan «Do» uchinchi oktavagacha	Yozilganidek eshtiladi	Transpozitsiya qilinmaydi

QO'SHNAV

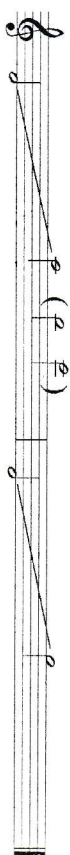
Asosiy tovushqatori.

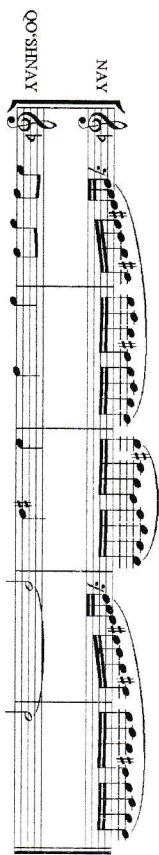
Qo'shnay-ikkita bir xil kattalikdagi gamish naychalardan yasalgan bo'lib, uning texnik imkoniyatlari cheklangan.

Diapazon

Foydalaniladigan tovush kengligi

Orkestrda garmonik tovushlarini boyitish uchun ikkinchi, uchinchi tovushlar tuzimi berilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan:

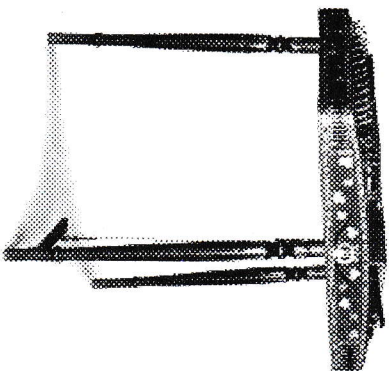
Orkestrda qo'shmay asosiy (sola) asosiy kuyini jiro eta oladi. Orkestr jo'rigida kuylar ham chalish imkoniyatiga ega. Bu asbob uchun skripka kalitida uchta belgili tonliklarda yozilgan kuyilarni tanlash maqsadga muvofiq bo'ladi, yozilganidek eshitiladi. Qo'shmayning dinamik imkoniyatlari katta, *pp* dan *ff* gacha chalish mumkin.

Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshtilishi bo'yicha	
Qo'shmay	(«lyao»)	«Re» birinchi oktavadan – «Lyao» 2- oktavagacha	Yozilganidek eshitiladi	Transpozitsiya qilinmaydi

Pultama cholg'ular guruhida ishlatilishi mumkin bo'lgan – karnay, an'anaviy sunmay, sibizg'a, changqobuz, kichik nay (nay pikkalo) kabi cholg'ular – epizodik cholg'ular sifatida ishlatilishi mumkin. Ular o'quv jarayonida ham, mustaqil ijodiy jarayonda ham alohida pishgan ijodiy loyihaga (fikt)ga binoan tanlanadi. Shuning uchun epizodik cholg'ularni zarur topilsa, mustaqil o'rganib olasiz.

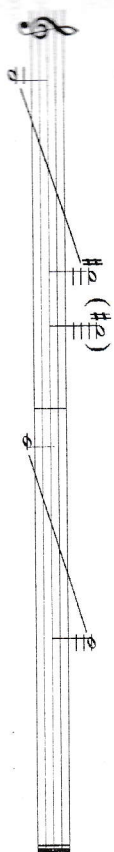
2. TORLI URMMA CHOIG'U GURUHI

CHANG.

Bu asbob jarangli tovushga ega bo'lib, orkestrdagi o'rni kattadir. Chang asbobining to'rtinchi oraliq'i xromatik joylashgan.

Foydalaniladigan tovush kengligi

Bu guruhga katta mas'uliyat yuklangan holda, ular asosiy kuyini, jo'rnazovilikni har xil interval, arpedjio, glissando, pizzicato usullarini bemalol chaladi. Virtuoz asboblari chalish imkoniyatiga ega. Masalan:

Nota yozuvidagi tovushni beradi. Orkestr jo'rigida yirik asboblari (solo) chalishi mumkin. Cholg'ulashtrish jarayonida:

Chang + nay

Chang + rubob

Chang + nay + prima rubob va boshqa orkestr guruhli asboblari bilan ham chiroyli tovush jilosi paydo qilinadi.

Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshtilishi bo'yicha	
Changlar	Yarin tonlan temperatsiya bo'yicha (saraklar joylashtirishdan kelib chiqqan) nozilikni alahida o'rganib lozim).	«Sola» kichik oktavadan – «Fa diez» 3- oktavagacha	Yozilganidek eshitiladi	Transpozitsiya qilinmaydi

Torli-urma cholg'ular guruhida «qonun» cholg'usining ishlatilishi ham hozirgi kunda amaliyotga kirib bormoqda.

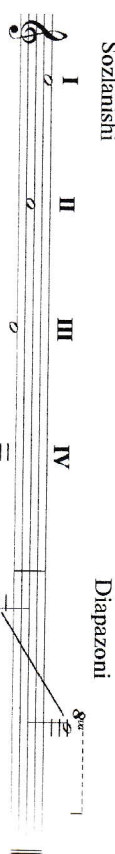
3. MIZROBLI CHOIG'ULAR GURUHI

Bu guruhga quyidagi asboblari kiradi: prima rubob, qashqar rubob, afg'on rubob, tanbur, dutorlar (prima, alt, sekunda), dutor bas, dutor kontrabas.

PRIMA RUBOB

Sozlanishi

Rubob prima katta imkoniyatga ega bo'lib, butun diapazonida bir xil tovush chiqaradi. Rubob prima orkestrning etakchi cholg'u asboblardan biri hisoblanadi. Bu guruh orkestrida asosiy mavzuni, jo'navozlik, virtuos, kuychang misralarini ham chalish imkoniyatlariga ega. Prima rubobda *pp*, *ff* rez (tremolo), stakkato, pizzikato, detashe chalishi mumkin. Nota yozuvidagi tovushni beradi.

Foydalaniladigan nota oralig'i.

Rubob prima + qashqar rubob

Rubob prima + nay

Rubob prima + chang

Rubob prima + g'ijak va boshqa asboblardan ham, jozibali, kuchli va jarangdor tovush hosil qiladi.

Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transportatsiya qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshtirilishi bo'yicha	
Rubob- prima	1-tor «Mi» ikkinchi oktava; 2-tor «Lya» birinchi oktava; 3-tor «Re» birinchi oktava; 4-tor «Sol» kichik oktava.	«Sol» kichik oktavadan – «Mi» 4. oktavagacha	Yozilganidek eshtiriladi	Transportatsiya qilinmaydi

QASHQAR RUBOB

Sozlanishi

Diapazoni

Foydalaniladigan tovush kengligi

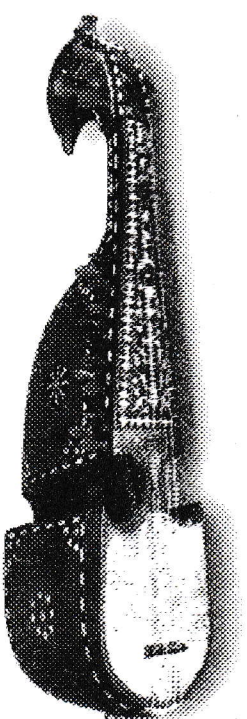
Yozilganidan bir oktava past eshtiriladi.

Orkestrda qashqar rubobi mumg'ili, jozibali, xalq kuylariga yaqin ohanglarini ijro etishi mumkin. Sharq mamakatlarida ohanglari juda chiroyli jaranglaydi. Kavkaz xalqlari kuyari shu guruhga berilsa, o'ziga xos tovush jarangi bilan ajralib turadi. Har xil melizmlar (to'shlag, mordent, trel, notalar) ijrosi yoqimni va aynan kerak xarakterini beradi. Masalan: qo'shni davlat xalqlari – Ozarbayjon, Gruziya, Tojik millat asarini yorqin ochib beradi. Qashqar rubobi asosiy kuylardan tashqari jo'navoz qismlarini ham yaxshi bajaradigan guruh hisoblanadi. Jo'navozlikda arpedjo, intervallar maqsadga muvofiq zich jaranglaydi. Cholg'ulashtirish jarayonida

Qashqar rubob + prima rubob
Qashqar rubob + afg'on rubob
Qashqar rubob + dutor + tanbur
Qashqar rubob + bas guruhlar maqsadga muvofiq bo'ladi.

Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transportatsiya qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshtirilishi bo'yicha	
Qashqar ruboblar	1-va 2- qo'sh notalar – «Lya» birinchi oktava; 3-va 4- qo'sh notalar «Mi» birinchi oktava; 5-tor** «Si» yoki «Lya» kichik oktava.	«Si» yoki «Lya» kichik oktavadan – «Fa» 3-oktavagacha	«Si» yoki «Lya» katta oktavadan – «Lya» 2-oktavagacha	Yozilganidan 1 oktava past eshtiriladi

AFG'ON RUBOB

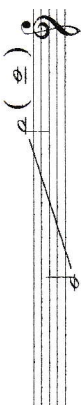

Sozlanishi

Diapazoni

Foydalaniladigan tovush kengligi

Orkestrda afg'on rubobi o'ziga xos tovush jarangi bilan ajralib turadi. Har xil melizmlar (to'shlag, mordent, trel, notalar) ijrosi yoqimni va aynan kerak xarakterini beradi. Masalan: qo'shni davlat xalqlari – Ozarbayjon, Gruziya, Tojik millat asarini yorqin ochib beradi. Qashqar rubobi asosiy kuylardan tashqari jo'navoz qismlarini ham yaxshi bajaradigan guruh hisoblanadi. Jo'navozlikda arpedjo, intervallar maqsadga muvofiq zich jaranglaydi. Cholg'ulashtirish jarayonida

Afg'on rubob + qashqar rubob + dutor + tanbur

Afg'on rubob + dutor bas

Afg'on rubob + g'ijak alt

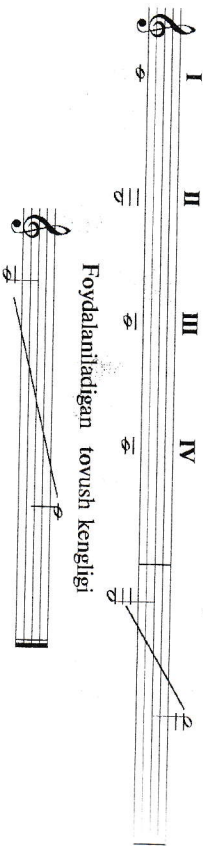
Afg'on rubob + g'ijak bas variantlari chirofni birlikni tashkil qiladi. Yozilganidan bir oktava past eshitiлади.

Cholg'ining nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilmamasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshitilishi bo'yicha	
Afg'on rubob	1-va 2- qo'sh lohiha - «Lya» birinchi oktava, 3- va 4- qo'sh lohiha «Mi» birinchi oktava, 5-tor «Si» yoki «Lya» kichik oktava	«Si» yoki «Lya» kichik oktavadan - «Lya» 3- oktavagacha	«Si» yoki «Lya» katta oktavadan - «Lya» 2- oktavagacha	Yozilganidan 1 oktava past eshitiлади

TANBUR

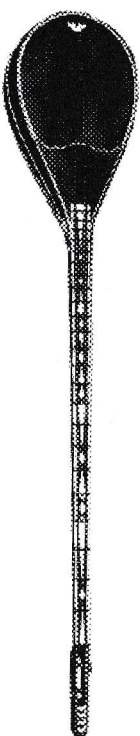

Tanbur yozilganidan bir oktava past eshitiлади. Tanbur sozi o'ra va past registrlar to'vushini beradi, kuy asosan I chi (Iya) torida chalinadi, qolgan torlari ikkinchi to'vush (akkord) ni beradi. Tanbur sozi noxun bilan chalinadi, u ko'rsatkich barmog'iga taqiladi.

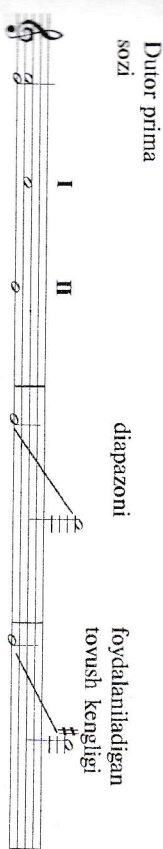

Cholg'ining nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilmamasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshitilishi bo'yicha	
Tanbur	1-tor «Lya» kichik oktava 2-tor «mi» kichik oktava 3-4tor «Lya» kichik oktava	«mi» kichik oktava «re» 3 oktava	«mi» katta oktava «re» 2 oktava	Yozilganidan 1 oktava past eshitiлади

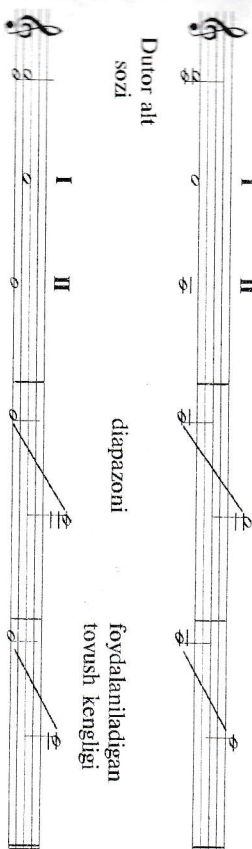
DUTOR

Dutor O'zbekistonda juda keng ommaviylashgan cholg'u asboblardan biridir. O'zbek xalqi bu cholg'uni sevib chaladi. O'zbek xalq kuylarini mohirona ijro etish imkoniyati bor asboblardan biri hisoblanadi. Dutorning bir nechta turlari bor (prima, sekunda, alt, tenor, bas va kontrabas).

Dutor sekunda
sozi
diapazoni
foydalaniladigan to'vush kengligi

Dutor alt
sozi
diapazoni
foydalaniladigan to'vush kengligi

Cholg'ining nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilmamasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshitilishi bo'yicha	
Dutor prima	1-tor «Lya» 1 oktava 2-tor «Mi» 1 oktava	«mi» 1 oktava «Lya» 3 oktava	Yozilganidek eshitiлади	Transpozitsiya qilmaydi
Dutor sekunda	1-tor «Re» 1 oktava 2-tor «Lya» kichik oktava	«Lya» kichik oktava «re» 3 oktava	Yozilganidek eshitiлади	Transpozitsiya qilmaydi
Dutor alt	1-tor «Lya» 1 oktava 2-tor «mi» 1 oktava	«mi» kichik oktavadan «mi» 3 oktava	«Mi» kichik oktava «Do» 3 oktava	Yozilganidan 1 oktava past eshitiлади

Dutor alt yozilganidan bir oktava past eshitiлади. Dutor alt, dutor prima orkestr jo'rlig'ida yirik asarlar (solo) chalishi mumkin. Dutor alt mungli, mayin va o'zining yozgini to'vush bilan boshqa asboblardan ajralib turadi. To'vush jihatidan ancha past, texnik imkoniyati ham kichkina, lekin oxirgi yillar davomida tajribali mohir ijrochilar bu asbob imkoniyatlarining barcha qirralarini ochib berishdi. Dutor prima asbobida nus, chet el akademik musiqasi asarlarining virtuos qismlarini yozgini ijro etishmoqda. Orkestrda dutor alt, dutor primaning albatta o'z o'rnini bor. Dutor altda o'ziga xos har xil shtrixlarda (terma zarb, chertma zarb, teskari zarb, biyak zarb, pissikato) kuy chalinadi. Dutor chullash usullari bo'yig'i, turl-i-tumani lig'i tufayli orkestrda uning o'zini muhimdir. Dutor yukkasoz ijro etayotgan cholg'uga jo'rtavoz bo'lib, o'zining yozgini va mayin to'vushini bilan moslashadi. To'vush jarangini, garmoniyasini boyitib, pedal to'vushlarini ushlab, kuy mohiyatini ko'rtarib turadi.

Dutorida bir yo'la ikki tovush sadolanadi. Tersiya, kvarta, kvinta, bita ochiq torda esa undan katta intervallar chalish mumkin. Turli tembrli asboblardan kuyini bir yo'la unison, akkord, oktava jiyo etishda uyg'unlik, shirali, zich sadolanishni vujudga keltiradi. Bu kompozitor va cholg'ulashuvchining mohirligini ko'rsatadi.

Cholg'ulashuvchining jarayonida:

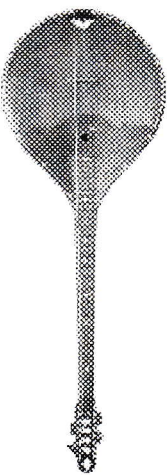
Dutor + rubob prima

Dutor + qashqar rubob

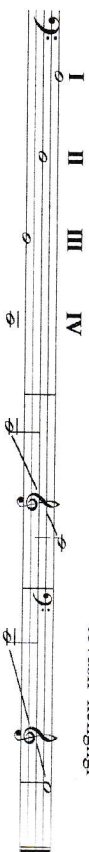
Dutor + afg'on rubob + tanbur

Dutor + dutor bas + g'ijjak bas + g'ijjak kontrabas variantlari chiroyli birlitkni tashkil qiladi. Yozilganidan bir oktava past eshittiladi. Orkestrda dutor asbobi jo'mavozlik yo'nalishida asosiy guruh hisoblanadi.

DUTOR BAS

Dutor bas mizrobi cholg'ular guruhiga kiradi.
sozi diapazoni

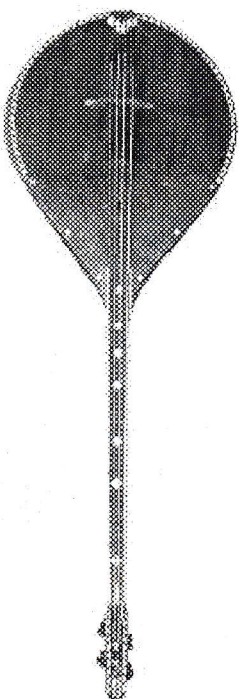

foydalaniladigan
tovush kengligi

Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinish yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshitilishi bo'yicha	
Dutor bas	1-tor «I,yo» kichik oktava; 2-tor «ko» kichik oktava; 3-tor «Sob» katta oktava; 4-tor «Do» katta oktava	«Do» katta oktavadan - «I,yo» 2- oktavagacha	Yozilganidek eshittiladi	Transpozitsiya qilinmaydi

Mizrob yordamida pastga va yuqoriga chalish asosiy usulidir. Dutor bas uchun asarlar, orkestr partiyalari bas kalitida yoziladi. Notalar yozuvdagi tovushni beradi. Orkestrda dutor bas asosan orkestr asosi, ya'ni, tayanchi hisoblanadi. Eng pastki registr notalarini chaladi. Dutor bas, g'ijjak bas, g'ijjak kontrabas asboblari birgalikda orkestrni ushlab turadigan guruh hisoblanadi. Shirali, zich, juda to'liq ohang beradi. Dutor bas faqatgina jo'mavoz yo'nalishini emas, balki asar mohiyatiga qarab asosiy (solo) partiyani ham chalishi mumkin. O'zbek mumtoz musiqasi, O'zbek xalq va akademik musiqasini bezatuvchi tovushlarni ham chalish imkoniyatiga egadir.

DUTOR KONTRABAS

sozi diapazoni

foydalaniladigan
tovush kengligi

Dutor kontrabas yozilganidan bir oktava past eshittiladi.

Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinish yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshitilishi bo'yicha	
Dutor kontrabas	1-tor «Sob» kichik oktava; 2-tor «ko» kichik oktava; 3-tor «I,yo» katta oktava; 4-tor «Do» katta oktava	«Mi» katta oktavadan - «Sob» 1- oktavagacha	«Mi» kontr oktavadan - «Sob» kichik oktavagacha	Yozilganidan 1 oktava past eshittiladi

4. URMA ZARBLI CHOLG'ULAR

Urma zarbli orkestrda kerakli guruhlardan hisoblanadi. Avniqsa O'zbek mumtoz va xalq kuy qo'shiqlariga albat ommaviylashgan doyra asbobi qo'shilib kerak. Doyra, mo'ra asboblari o'zbek xalqining eng sevimli va O'zbekistonda keng tarqalgan cholg'ulari hisoblanadi. Doyra-chalish imkoniyati juda katta cholg'u hisoblanadi. Orkestrga o'zgaracha zavq va jilo beradi.

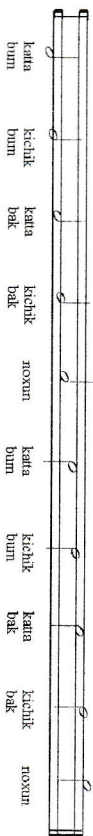
Davrimizning oxirgi vaqtlariga kelib O'zbek kompozitor va cholg'ulashuvchilari doyra imkoniyatlarining barcha qirralarini ochib, juda murakkab, jozibali, zavq baxsh etuvchi virtuos yakkasoz asarlar yaratib, orkestr javonini yanada kengayitmoqdalar.

Urma zarbli cholg'ular kuchli va kuchsiz hissalarini berib turuvchi asosiy cholg'u bo'lganligi sababli, orkestrda alohida o'rin tutadi. Orkestrni yanada jonlantirib turadi. Urma zarblilar tarkibida yana uchburchak, butin, tarelka, kayrok, safil, kaslaneta, kulafon asboblari ham ishlatiladi. Bu o'z o'rnida boshqa millat kuyalarini o'ziga xos jiyo etishda qo'l keladi.

Shuningdek rus, belorus, ukrain, ispan, siyan xalqlari asarlari ham orkestr javonidan o'rin olgan. Shu asarlarni jiyo etishda yuqorida ko'rsatilgan urma zarbli asboblardan o'z o'rnida ishlatiladi. Bu orkestr sadolanishini yanada boyitadi. Avniqsa, marsh va raks murakkab asarlarda urma zarbli asboblarning roli juda muhimdir. Asarni yanada aniq ifodalab beradi. Ular orkestr ijrosidagi asarlarda uchraydigan akkordlar cho'zimini, tovush kuchayishini (kreschendo) tovush pasayishini (diminuendo), - dinamika (*p, f*) o'zgarishlarini, boshqa o'lchovga ($2/4$ dan $6/8$ ga) o'tish, 1 qismdan 2 qismga o'tish paytlarida dirijorning birinchi yordamchisi hisoblanadi. Eng mas'uliyatli vaqtda katta yordam beruvchi guruh hisoblanadi.

A circular, textured object, possibly a coin or a button, with a scalloped edge. The surface has a fine, grainy texture and a slightly mottled appearance. The edge is decorated with a series of small, rounded indentations, giving it a scalloped look. The overall tone is a dark, charcoal grey.

Chap 40.1

O'neill, O

Cho'g'unning nomi	Sozlashishi	Diapazoni		Transportiviyaga qilinishi yoki qilinmasligi
		Yozilishi bo'yicha	Estilishi bo'yicha	
Doyra	Sozlanmaydi, mo'yorda qizilinishi, umumiy partituraida bir chiziqda olinib-bola, unal shaklida yugoridan yoki pastdan yoziladi. Yakkamavozlik asarlarda o'z yozuv nota grafikasiga ega.	-	-	-

Cholgʻuning nomi	Soʻzlashishi	Diapazoni	Transpozitsiya qilinishi yoki qilmamasligi
		Yozilishi boʻyicha	
Ustavlar (dastur soʻz)	Cholgʻuning oʻlimlari uchun soʻzlashishi, transpozitsiya qilish uchun soʻzlashishi.	«F#» katta oklavadan – «Sol» kichik oklavagacha	Transpozitsiya qilmaydi

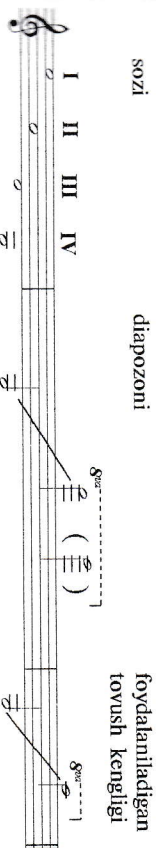
Cholg'uning nomi	Sozlamishi	Diapazoni		Transportsiya qilinishi yoki qilmastligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshtitilishi bo'yicha	
Ng'e' orlalar	Sozlamaydi, 2 ta, ane' yorlalar qozirlanib, bir chiziqqa shakl-tumso usul shaklida yuqordan yoki pastdan yoziladi.	-	-	-

Cholg'uning nomi	Sozlamishi	Diagnozni		Tirashuvchi yoki qimmatligi
		Yozilishi bo'yicha	Ishtirokchi bo'yicha	
Kichik va katta haraban	Sotilmoqchi, bir chiqarish usul shaklida yoziladi.	-	-	-

O'zbek xalq cholg'u orkestrining asosiy guruhlaridan biri kamoni cholg'ulari guruhidir. Bu guruhga g'ijjak, II, g'ijjak alt, g'ijjak-qobuz bas va g'ijjak-qobuz kontrabaslar kiradi. Kamoni cholg'u guruhidagi asboblarning barchasi sozi, chalinish uslublari, sodalanishi simfonik orkestri kamoni kvintetiga batamom mos keladi.

Bu guruhga g'ijjak I, II, g'ijjak alt, g'ijjak-qobuz bas va g'ijjak-qobuz kontrabaslar kiradi. Kamoni cholg'u guruhidagi asboblarning barchasi sozi, chalinish uslublari, asboblarni simfonik orkestri kamoni kvintetga batamom mos keladi.

Orkestrda kamoni cholg'ular guruh i asosi, yetakchi guruh hisoblanadi. Kamoni i asosboblarda turli tonlikdagi asarlarni chalish qulay, hamma dinamika ko'rsatma obdi, unison, oktava, ko'p ovozi, har xil passaj, virtuoz qismlarni chalish imkoniyatiga ega dir.

G'ijjaklar orkestrining barcha guruhlari bilan qo'shilganda o'zgacha jiloli sadolanadi.

G'ijak I + g'ijak II + g'ijak alt

$$G'_{ijak} \text{ I} + g'_{ijak} \text{ II} + \text{baslar}$$
$$G''_{ijak} I + g''_{ijak} II + g''_{ijak} \text{alt} + \text{baslar}$$

G'ijjaklar guruhi + putlama a

G'ijak I, II + chang I, II

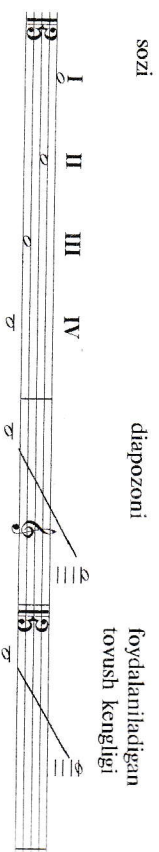
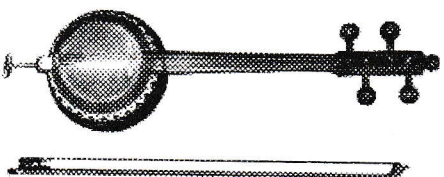
G'ijaklar + rubob prima + qashqar rubob

G'ijak I va II unison yoki g'ijak alt unison zich shirali ohang beradi.

G'ijrak alt va g'ijrak-qobuz baslar unisoni ham yaxshi ohang hosil qiladi.

Cholg'ining nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilmashligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshitilishi bo'yicha	
G'ijjak (I va II)	1-tor «I» birinchi oktava; 2-tor «I» birinchi oktava; 3-tor «I» birinchi oktava; 4-tor «I» birinchi oktava.	«Solo» kichik oktavadan – «I» 4 oktavagacha	Yozilganidek eshitiladi	Transpozitsiya qilmaydi

G'IJJAK ALT

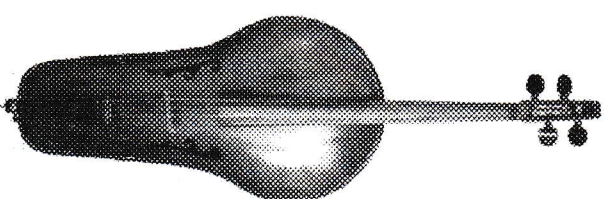
Cholg'ining nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilmashligi
		Yozilishi bo'yicha	Eshitilishi bo'yicha	
G'ijjak-alt	1-tor «I» birinchi oktava; 2-tor «I» birinchi oktava; 3-tor «I» birinchi oktava; 4-tor «I» birinchi oktava.	«Solo» kichik oktavadan – «I» 3 oktavagacha	Yozilganidek eshitiladi	Transpozitsiya qilmaydi

G'ijjak alt uchun kuylar alt kalitida yoziladi. G'ijjak alt kamoni guruhida kuy (solo) yangrayotgan vaqtda qo'shimcha akkord yoki pedal tovushini qo'shish samarali jo'r ohang hosil qiladi. G'ijjak alt past va o'rta registrdagi germoniyani orkestrdagi mizrobli guruh bilan jiro qilsa, yuqorilari ohang beradi.

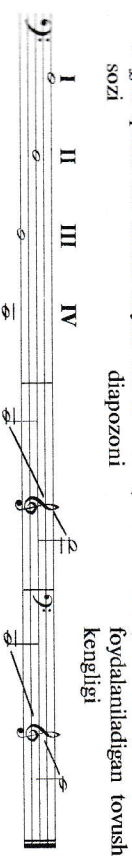
G'ijjak alt + g'ijjak-qobuz bas
G'ijjak alt + afg'on rubob + dutorlar
G'ijjak alt + g'ijjak-qobuz bas + g'ijjak-qobuz kontrabas + qashqar rubob + afg'on rubob + dutorlar.

Ko'p hollarda g'ijjak-qobuz bas kontrabas bilan oktavada jiftlanadi. Agar akkord 4 yoki 5 tovushdan tashkil topgan bo'lsa, asosiy kuy g'ijjak I, II da bas tovushlari oktava jiftligida g'ijjak-qobuz bas, g'ijjak kontrabasda, o'rta tovushlar albatta g'ijjak altida saqlanishi kerak. Ko'pincha cho'zimni tovushlarini bir oktavadan katta intervallik akkordlar tuzilishi akkord tovushlari bilan to'ldiriladi. Shunday variantli akkordlar bog'lanishini nazarda tutib, qo'sh notalar ijrosi g'ijjak altga topshiriladi. G'ijjak alt bilan g'ijjak-qobuz baslar unisoni zich va shirali ohang hosil qiladi. Bunda g'ijjak-qobuz baslarning tembr ustunlik qiladi. G'ijjak I, II, g'ijjak alt va baslarning unisoni f da kuchli va keskin, p da yuqon va mungli eshitiladigan murakkab tembr hosil qiladi.

G'IJJAK-QOBUS BAS

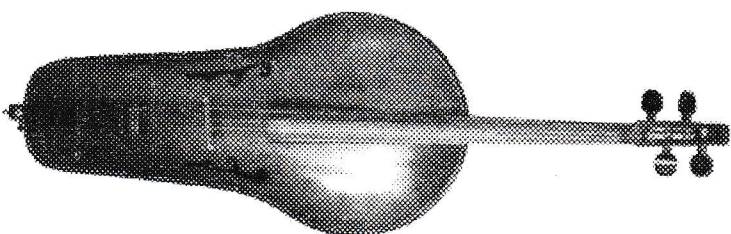
G'ijjak-qobuz bas kamoni sozlar guruhiga kiradi. O'zbek xalq cholg'u asboblari takomillashtirish laboratoriyasida g'ijjak-qobuz basning xalqchilik darajasini saqlab qolishga harakat qilgan. Qobuz qarag'apqoq xalqiga mansub asbob. O'zbekistonning ayrim xududlarida ham tarqalgan. Kamoni sozlar o'lasini tashkil qilish maqsadida konstruktivlarimiz (A.I. Petrosyans, S.E. Didenko) qobuz asbobining xalqchilik darajasini saqlab qolgan holda g'ijjak-qobuz bas sozini yaratdilar. O'zbek xalq cholg'ulari orkestr kamoni sozlar guruhini simfonik orkestrining kamoni guruhiga ko'p jihatlari bilan o'xshashdir. G'ijjak-qobuz bas uchun kuylar bas va tenor (I oktava «do») kalitida yoziladi.

Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilmashigi
		Yozilishi bo'yicha	Eshtilishi bo'yicha	
G'ijak-qobuz bas	1-ter «Do» katta oktava; 2-ter «Re» katta oktava; 3-ter «Sol» katta oktava; 4-ter «Do» katta oktava	«Do» katta oktavadan – «Re» 3- oktavagacha	Yozilganidek eshtiladi	Transpozitsiya qilmaydi

Simfonik orkestridagi violonchel cholg'usi kabi sozlanadi, chalinadi va texnik imkoniyatlari ham katta.
Kamon bilan chalish usullari: *detache*, *legato*, *staccato*, *martele*, *spiccato*, ko'rsatkich va o'ta barmoq bilan simni chertib (*pizzicato*) chalish, kamon dastasining pastki qismi bilan simga urib chalish (*con lengo*) usullari bor.

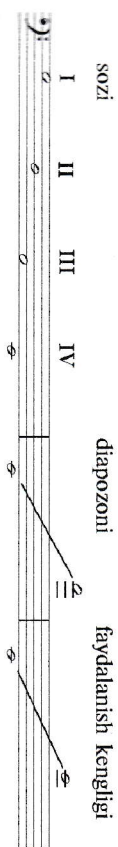
G'IJAK-QOBUZ KONTRABAS

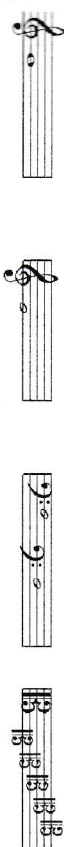
G'ijak-qobuz kontrabas kamoni sozlar guruhiga mansub soz bo'lib, u eng pastki ovoz sohibi hisoblanadi. Kontrabas uchun kuyilar bas kalitida yoziladi va yozilganidan bir oktava past eshtiladi.

Yozilishi

Eshtilishi

Cholg'uning nomi	Sozlanishi	Diapazoni		Transpozitsiya qilinishi yoki qilmashigi
		Yozilishi bo'yicha	Eshtilishi bo'yicha	
G'ijak-qobuz kontrabaslar	1-ter «Sol» katta oktava*; 2-ter «Re» katta oktava*; 3-ter «Do» katta oktava*; 4-ter «Sol» katta oktava*	«Mi» katta oktavadan – «Lya» 2- oktavagacha	«Mi» kontr oktavadan – «Lya» 1- oktavagacha	Yozilganidan 1 oktava past eshtiladi

G'ijak kontrabas hajmi jihatidan katta bo'lganligi sababli yerga qo'yib chalinadi. Cholg'uichi tikka turib, ifro etishi *shpil*, ya'ni qobuz-kontrabas tagiga o'rnatilgan qoziqni bo'yiga moslab chalinishiga tayyorlangan. G'ijak qobuz-kontrabas, g'ijak-qobuz bas, dutor bas sozlari birgalikda orkestrda kuchli, baqurvat ohang kash etadi. Bu asboblilar orkestr fundamentini yaratadi va asosiy guruhlardan hisoblanadi, o'zaro oktava oralig'ida juftlanib, kuchli sado beradi.

AMALTY QISM

Qoʻshma qanazoni kichkina boʻlganligi sababli unga oʻrta registrdagi kuy qismlari berilish magʻdaga muvofiq boʻladi. Qoʻshma texnik imkoniyati past asbob, lekin orkestrda oʻz oʻrni bor. U oʻziga xos mungli, yigʻdatti sadolanaadi. Ager pufkana gʻurhlarining tovush gʻatoni nazarda tush asar tonligini oʻzgartirish, asar xarakteriga salbiy ta sir eilish mumkin. Orkestrdagi boshqa gʻurhlariga tonlik tamlash muvakkablik tugʻdirmaydi.

1. Kuyri moslashtirish

KUY – musiqaning asosi, asar mazmunining eng asosiy tomonini ifodalaydi.

Musiqqa asari faqat kuydangina iborat bo'lishi mumkin emas. Garmoniya, kontrapunkt ovozlar, pedal tovushlar, har xil passaj yo'llari kuydan ajralmasligi kerak. Ularining hammasi bitila maqsadda – musiqaning mohiyatini ifodalovchiga to'la-to'kis va yongin ifodalab berishga xizmat qiladi. Kuydarni cholg'ulashitirish ohang jihatidan mumkin bo'lgan va to'g'ri moslash variantlarini qidirib topish kompozitor va moslashtiruvchining vazifasidir. Musiqqa asarini cholg'ulashitirish nihoyatda katta mas'uliyat talab qiladi. Bunday paytda faqat kuydarni emas, balki garmoniyasiga, registri (tembr)lariga, jo'ri bo'lishda cholg'u asboblari bilan birlashtirishga, kuyini cholg'u asboblariга taqsimlashga katta e'tibor berish kerak.

Asar garmomiyasi kuyini quvvatlaydi, to'g'ri taqsimlangan soz ohangini jozibali, yodgimili mohiyatini yuqori darajaga ko'taradi. Yuqorida ko'rsatib o'tilganidek orkestrdagi har bir guruhning o'z o'rn bor. Chalish uslublari darajasi, imkoniyati, jarangdorligi bilan farqlanar ekan, ularning birlashmasi yangi murakkab tembi-sadolanishini kashf etadi. Bunday qo'shiliqlarga moslashtiruvchi juda xitoyotlik va savodli nuqtai nazarida ish olib borishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Orkestrga moslashtirilgan asar dramaturgiyasiga ham ahamiyat berish kerak. Har bir obrazni ochib berishda cholg'u asboblari guruti imkoniyatiga ham ahamiyat berish kerak. Asarning past (*p*), mungli chalinadigan qismini albatda bitta yoki ikkita guruhlar chalgani ma'qul. Asarning (*M*) qo'limasiya qismida akkordlar zich joylashganligi sababli orkestr guruhlarining hammasi ishtirok etishi maqsadga muvofiqdir. Qahramonlarga, tantanali asarlarni, chaqirig va signal turidagi kuyilarni chalashtirishda puflama, mizrob va urna zarbli cholg'ularga bo'lgan ma'qul.

Kuychang (centabile), nota cho zimlari bir-biri bilan ulangan (legato) asarlarni kamonli asboblari guruhiga bergan ma'qul.

Rus, belorus, ukrain xalqlarining milliy kuy raqslarini jiro etish ko'proq mizroblı va zarıblı urma guruhıga berılısı yaxshı. Orkestr disıaprazonıneı o'ra va past regıstrıga to'g'rı kelgan kuyler ag'o'ron rubobı, dutor, dutor bas, g'ijgak alt, g'ijgak bas asboblarıga to'pshırılısı mumkıne.

Orkestrda quy jiro qilish uchun bir nechtta cholg'ularni unison holda biriktirish mumkin. Odatda har bir guruhning birinchi partiyasi unison yoziladi. Har xil tembrli asboblar unisoni o'ziga xos jiloli, zich eshtiladi.

L. Ober

3

Nay

mf

Qo'ltam

mf

Chang I

mf

Chang II

mf

Prima rub.

mf

Quelque rub.

mf

Alt. rub.

mf

Ensemble

mf

Unia. zrb.

mf

G'ijak I

mf

G'ijak II

mf

G'ijak alt.

mf

G'ijak q-bas

mf

G' q-k-bas

mf

Puflama asboblari chang bilan unison bo'lishi mumkin. Tovush chiqarish usullari har xil bo'lganligi sababli *legato*da tembrlari to'la qo'shilmaydi, nay va chang *pizzicato* chalsa ohangdor sado hosil bo'ladi.

TAMBURIN

L. Ober

5

Nay
mf (p)

Qo'shmay
mf

Chang I
mf (p) pizz.

Chang II
mf (p)

D. bas
mf (p)

Uima zorb.
mf (p)

G'ij I
mf (p) pizz.

G'ij II
mf (p) pizz.

G'ij alt
mf (p)

G'ij bas
mf (p)

G'ij k-bas
mf (p)

Chang asbobi prima rubob, g'ijak bilan unisoni yaxshi sado beradi. Masalan:

TAMBURIN

L. Ober

8

Chang I
mf

Chang II
mf

Prima rub
mf

D. bas
mf

D. bas rub
mf

D. bas alt
mf

D. bas k-bas
mf

G'ij I
mf

G'ij II
mf

G'ij alt
mf

G'ij bas
mf

G'ij k-bas
mf

Prima rubob va qashqar ruboblarning unisoni umumiy bir tembrda aniq, to'liq tovush hosil qiladi.

TAMBURIN

L. Ober

7

Prima rub
Qashqar rub
Afg'on rub
Dutor alt
D-bas
Uima zarb

7 pizz.
bulben

Afg'on rubobi va qashqar rubobi unisonligida qashqar rubobi tembrni ustunlik qiladi.

YOSHLAR SYUITASI

Prima rub
Qashqar rub
Afg'on rub
Dutor alt
Dutor bas

M. Levijev

Qashqar rubobi dutor baslar bilan unison bo'lishi mumkin, bu holda qashqar rubob partiyalarida chalishi kerak. Qashqar rubobi va tamburlarning qo'shilishi ajoyib ohang hosil qiladi. Mizrobli guruh asboblari bas guruhlari bilan qo'shilsa hamisha yaxshi ohang beradi.

YOSHLAR SYUITASI

M. Levijev

5

Prima rub
Qashqar rub
Afg'on rub
Dutor alt
Dutor bas
G'ij I

5

KULCHA NON

KULCHA NON

I. Hamroyev

Moderato

Nay *f*

Qo' shay *f*

Chang I *f*

Chang II *f*

Prima rub. *f*

Qashqar rub. *f*

Alg on rub. *f*

Dutor alt. *f*

Dutor bass *f*

G'ij I *f*

G'ij II *f*

G'ij alt. *f*

G' q-bass *f*

G' q-k-bass *f*

1 $\frac{8}{8}$

p

30

3. Oktava juftlanish

Oktavraga har bir guruh oktava juftlanishi mumkin:

Пушманна исбоблар о'зaro,

Puffball asbolar + changlar,

Puffina asboblar + prima rubob,

Polissamu asboblar + qashqar rubob + afg'on rubob,

Pufhamm asboblar + g'ijaklar.

Mughlan:

QO'SHIQ VA RAQS

A. Liviyev

Tempo 1

KOROBENIKI

(Rus xalq qo'shig'i)

V. Gleyxman
qayta ishlagan

6. ring 4 taktil

Handwritten musical notation for a piece titled "6. ring 4 taktil". The notation is written on a five-line staff with a treble clef. The key signature has one sharp (F#). The melody consists of the following notes: G4 (quarter), A4 (quarter), B4 (quarter), A4-G4 (beamed eighth notes), F#4 (quarter), E4 (quarter), D4 (half), C4 (half), B3 (quarter), A3 (quarter), G3 (quarter), F#3 (quarter), E3 (half), D3 (half), C3 (half), B2 (half). The bass line consists of the following notes: G3 (quarter), F#3 (quarter), E3 (quarter), D3 (quarter), C3 (half), B2 (half), A2 (quarter), G2 (quarter), F#2 (quarter), E2 (quarter), D2 (half), C2 (half), B1 (quarter), A1 (quarter), G1 (quarter), F#1 (quarter). The piece ends with a double bar line.

GAYTAGI

A. Gerny

8 CODA

Nay

Qo'shary

Chang

Prima rub.

G'ij. I

G'ij. II

G'ij. alt

Chang + nay I
 Chang + prima rubob
 Chang + g'ijak I, II
 Prima rubob + g'ijak I, II
 Qashqar rubob + prima rubob + afg'on rubob
 Qashqar rubob + dutor bas + g'ijak alt + g'ijak-qobuz bas + g'ijak-qobuz kontrabas.

Kuy nafqat ikki, balki uch oktava oraliq'ida ham bayon qilinishi mumkin.

NURXON ARIYASI

«Nurxon» musiqali dramasiidan

T. Jalilov

Nay

Qo'shary

Chang

Prima rub.

Qashqar rub.

Afg'on rub.

Dutor alt

Dutor bas

G'ij. I

G'ij. II

G'ij. rub

G'ij. qobuz

G'ij. kontrabas

Pastki registrdagi kuy oktava oraliq'ida dutor bas, g'ijjak-qobuz bas va g'ijjak-qobuz kontrabaslarida, ba'zida g'ijjak alt, afg'on rubobni qo'shgan holda oktava oraliq'ida ifodalanadi.

RAQS

B.F. Gijenko

4. Kuyning ikki va uch ovozi ko'rinishi

Musiqi asarlarida ikki va uch ovozi kuy bayoni uchraydi. Ko'p ovozi musiqi bayonining hamma (3ta) ovozlarni bitta guruhga topshirish mumkin.

Masalan: 1-ovoz prima rubobga, 2-ovoz qashqar rubobga, 3 ovoz afg'on rubobga, tembr bir xil bo'lgan kamoni guruhga, 1-ovoz g'ijjak I, 2-ovoz g'ijjak II, 3 ovoz g'ijjak altga topshiriladi.

NURXON ARYASI

«Nurxon» musiqali dramasi dan

T.Jalilov

Ko'p ovozi kuylarda odatda mizrobli guruhga topshiriladi. Birinchi ovozni prima rubob chalsa, ikkinchi ovozni qashqar rubob, uchinchi ovozni afg'on rubob chaladi.

NAVRO'Z UFORISI

N.Norxo'jayev

Ko'p hollarda kuy originalining ikkinchi va uchinchi ovozi boshidan oxirigacha davom etmasligi mumkin. Bunda ba'zan birinchi ovozdan farqlanib, ba'zan u bitim qo'shilib ketadi. Cho'g'ulashishda birinchi va ikkinchi ovozlari boshidan oxirigacha izchillik bilan amalga oshiriladi. Kuyi ikki yoki uch ovozga unison shaklida taqsimlanishi uchun oldindan tayyorgarlik kurish zarur. Bunda ularning unison qo'shilishi firzani oxirigacha yetkazadi.

YOSHILAR SYUITASI II qism

M. Levina

Violin I
Violin II
Viola
Cello
Double Bass

Ayur kuy yuqori registrda juftlansa, ikkinchi ovoz ham shunga monand tarzda juftlanadi. Bunda oktava balanddagi ovoz nayga va g'ijak I, II ga yuklatiladi. Juftlangan ikkinchi ovoz qashqar rubobga, g'ijak alta, yuklatiladi.

FESTIVAL VALSI

X. Rahimov

Violin I
Violin II
Viola
Cello
Double Bass

5. Jo'rovozlikni ifodalash

Jo'rovozlik turlari.
Jo'rovozlikning akkordli va figurali turlari uning asosiy ko'rinishlari hisoblanadi.
Akkordli turda uning barcha tovushlari bir vaqtda ifodalanadi.

RAQS

F. Nazarov

Figurali turda esa akkordli tovushlar navbati bilan ketadi.
Figurali jo'rovozlikning keng tarqalgan shakli *ritmik figuratsiya* deb ataladi va u navbat bilan ketadigan akkord hosil qiluvchi garmonik figuratsiya deb ataluvchi tovushlarning indisidan tashkil topadi.

NURXON ARIVASI

«Nurxon» musiqali drammasidan

T. Jalilov

Ma'lum bir asarning orkestridagi jo'rovozlik ifodasi fortepianoga mo'ljallangan jo'rovozlik ifodasidan farq qiladi. Shuning uchun ham cholg'ulashitirishda akkordlar tuzilishi, ularning joylashuvi va akkordlar qo'shilishidagi ohangdoshlikka o'zgartirish kiritishga to'g'ri keladi.

PESNYA DRUZ'Y

G. Gladkov

1

f

Dutor alt

f

F-110

PESNYA DRUZ'Y

G. Gladkov

1

f

Nov

f

Qo'limoy

f

Chang

f

Yuna rub

f

Qalqar rub

mf

Alig'on rub

mf

Dutor alt

mf

Dutor bar

f

Yuna rub

mf

1

f

Q'u I

f

Q'u II

f

Q'u alt

f

Q'u bar

mf

Q'u bar

mf

6. Orkestr cholg'ulari o'rtasida akkord tovushlarini taqsimlash

Orkestr cholg'ulari o'rtasida akkord tovushlari odatda quyidagicha taqsimlanadi: bas oktavaga juftlangan holda dutor bas, g'ijak-qobuz bas va g'ijak-qobuz kontrabaslarga topshiriladi. Asosiy kuy orkestrning aniq biror guruhiga topshirilsa, qolgan tovushlar bulardan tashqari qolgan asboblarga yuklatiladi.

YOSHILAR SYUITASI

M. L'viviyev

Bas tovushlarining oktava juftlanishi da pastki ovoz g'ijak-qobuz kontrabasa beriladi, dutor bas va g'ijak-qobuz bas unison ehaladi. Kamroq jo' rovozlik talab qilindigan hollarda faqat mizrobli asboblari yoki kamoni asboblari pizzicato ehalani ma'qul.

TAMBURIN

L. Ober

To'liq jo'rovozlik talab qilingan (ayniqsa, kuy unison va oktava juftlangan) joylarda barcha guruhlar va asboblardan keng miqyosda foydalaniadi.

NAVOZISHI DUTOR

K. Qurboniyon

Rivojlangan, tugallangan kontrapunkt yaratish uchun kompozitorlik malakalarini qatnash zarur bo'ladi.

7. Zarbli cholg'ulardan foydalanish

Zarbli cholg'ulardan asosan usulni yanada aniq berish, umumiy tovush kuchini oshirish va o'ziga xos kolorit baxsh etish uchun foydalaniadi. Asosan xalq asarlarini yorqin ifodalash uchun shu xalqlarga tegishli urna asboblari ahamiyatlidir. O'zbek xalq asarlariga davyra, nog'ora, qayroq tosh, rus xalq kuylariga treugolnik, buben va hokazolar kiradi. Ayniqsa marsh, raqs, tantana xarakteridagi asarlarda baraban, tarfka, muqaddima qalnlari bilan rezi bilan akkordlar cho'zimni kuchaytirish hamda *crashendoning* turli ko'rinishlarini ifoda etish mumkin. Ayrim asarlarda ushbu cholg'ular jo'rovozlik usulini yanada aniq ifodalab beradilar, asarga joziba, o'kamlilik baxsh etadi. Keyingi vaqtda zarbli asboblardir faqat usul berish emas, balki yakxaxon soz vazifasini ham bajarimoda.

8. O'zbek xalq cholg'ular orkestri partiturasini tayyorlash

Orkestr partiturasini tuzishdan oldin xalq cholg'ulari asboblari alohida guruhlariga bo'lib chikish kerak. Ya'ni, puflama cholg'ular, torli-urnalar, mizrobli cholg'ular, urna zarbli va kamoni cholg'ulardir. Har xil guruh uchun kichik bir asarni cholg'ulashirib, nazariy tomondan yondoshgan holda o'rganib chiqish lozim. Har bir guruh yaxshi o'rganilib chiqqach, umumiy butun orkestr uchun asar cholg'ulashiriladi. Har bir guruhdagi cholg'ular uchun partiyalar tartib bilan yozilishi tavsiya etiladi.

9. Partitura va uni shakllantirish

Orkestr uchun yozilgan asarlar partitura ko'rinishida bo'ladi. Moslashtirish ish jarayonida (tchernovoy) tak chiziqdagi, kaliti, asarning tonlik belgisi, sanog'i siyohda, nota yozuvlari qalnlarda yoziladi. Tayyor asar partiturasini siyohda yoziladi. Hozirgi davrda bularning barchasi kompyuterda turli nota dasturlari asosida amalga oshirilmoqda. Partiturada partiyalarning joylashish tartibi quyidagicha:

F. Nazarov

46

Partituraning chap tomonida har bir guruh choʻgʻulari qavs bilan birlashtirildi. Oʻqituvchi birga guruhlarini birlashtirib turuvchi chiziq akkolada deb nomlanadi.

Nota chizig'i boshiga har bir asbob nomlari yozib ko'rsatiladi. Takt chiziqdagi har bir guruh uchun alohida chiziladi. Har bir cho'g'u kaitlari nota chizig'i boshiga qo'yiladi. Partiturni yozish vaqtida olingan asarni qismlarga (4/8 yoki 16 taktdan) bo'lib, ularga olingan belgilarni (1, 2 sifra) qo'yish kerak. Raqam belgilari takt hisobiga qaramasligi ham mumkin. Asardagi kuyming sardolanishi (frazza), qaytarilishi, fermata belgisi uchragan joyga, har tekliji yoki sanog'i o'zgarigan joylarga ham qaratib sifralar qo'yiladi. Qaytarish belgilari (teyptiz, fonar, segna, 1, 2 voltlar oktavaga ko'tarish yoki tushurish belgilari partiturada aniq ko'rsatilgan bo'lishi shart. Barcha dinamik belgilar va shtrixlar har bir partiya ostiga qo'yib chiqiladi. Partituraqa chiqoyil, notalari aniq yozilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

Orkestr partiyalari har bir cholg'u uchun alohida kuchiriladi. Zarbii cholg'ular bundan mustasno bo'lib, ularning hammasi uchun bitta partiya bo'lishi mumkin. Orkestr partiyalariga partiturada o'z ifodasini topgan barcha dinamik va sur'at belgilari, harf, raqam va boshqa kunsatgichlar ko'chirib yozilishi zarur.

Bir necha taklarga choʻziladigan pauzalar quyidagicha ifodalanadi:

Ayur, bunday pauza davomida yangi bir sur'at ko'rsatgichi yoki belgi tonlik o'zgarishlar uchun, ular partiyada albatta ko'rsatilishi kerak:

Formata qo'yilgan takt alohida ko'rsatilishi shart.

Okent partiyaalarida takrorlanib keluvchi taktlarni qisqartirib yozish mumkin:

47

11. MUSIQIY ATAMALAR

Vazmin sur'atlar

Largo	- lyargo	- juda cho'zib, keng;
Lento	- lento	- cho'zib;
Adagio	- adajjo	- og'ir, vazmin.

O'rtacha sur'atlar

Andante	- andante	- sekin-asta, oshiqmasdan;
Andantino	- andantino	- andantedan sal tezroq;
Moderato	- moderato	- o'rtacha tezlikda, shoshilmay;
Sostenuto	- sostenuto	- salobatli;
Allegretto	- allegretto	- bir qadar tezroq;
Allegro moderato	- allegro moderato	- o'rtacha tez.

Tez sur'atlar

Allegro	- allegro	- tez;
Vivo	- vivo	- jonli;
Vivace	- vivace	- jadu-jadal bilan;
Presto	- presto	- tez, oshiqib;
Prestissimo	- prestissimo	- juda tez, eng tez.

Sur'atlarni tezlashtirish va sekinlashtirish belgilari

Accelerando	- achchelelando	- tezlashtirib;
Animando	- animando	- jonlantirib;
Rallentando	- rallentando	- sekinlashtirib;
Ritardando	- ritardando	- og'irlashtirib, kechiktirib;
Ritenuito	- ritenuto	- sekin-asta to'xtatib;
Stretto	- stretto	- ixchamlatib;
A tempo, tempo I	- a tempo, tempo primo	- avvalgi sur'atga qaytish.

Ijro etish xarakterini bildiruvchi belgilar

Maestoso	- maestoso	- tantanali;
Ekspressivo	- espressivo	- ta'sirli;
Cantabile	- cantabile	- kuylab;
Dolce	- dolce	- nozik;
Grasioso	- grasioso	- latif;
Animato	- animato	- jonli;
Appassionato	- appassionato	- zavqli;
Non troppo	- non troppo	- o'tiramiyona;
Molto	- molto	- juda, nihoyatda;
Poco a poco	- poco a poco	- oz-oz, sekin-asta;
Subito	- subito	- to'satdan;
Sempre	- sempre	- doimo, hammaisha;
Meno mosso	- meno mosso	- sekinroq;

Legato
Non legato
Simile

- legato
- non legato
- simile

12. Dinamik belgilar

<i>mf</i>	- metisso forte	- ortacha kuchli;
<i>f</i>	- forte	- kuchli;
<i>ff</i>	- fortissimo	- juda kuchli;
<i>p</i>	- piano	- mayin, kuchsiz;
<i>pp</i>	- pianissimo	- juda mayin, juda kuchsiz;
	- kreshechendo	- tovushni asta-sekin kuchaytirish;
	- diminuendo	- tovushni asta-sekin susaytirish;
<i>sf</i>	- sforsando	- keskin, kuchli zarb;
<i>sp</i>	- subito piano	- keskin, mayin zarb;
<i>></i>	- akcent	- tovushni ajratib, baland chalish.

13. Orkestr moslashtiruvchisi uchun ko'rsatma

O'zbek xalq cholg'ulari orkestriga biror asarni moslashtirishni o'z oldiga vazifa qilib qo'ygan har bir moslashtiruvchi o'ziga talabchan, izlanuvchan bo'lishi kerak. Ko'p qo'llanmalarini ko'zdan kechirib, o'qib-o'rganish kerak. E'tiborni tortadigan har bir jihatlarni e'timommasdan, shoshilmadan o'rganib chiqib, vazifasini bajarisa natijasi yaxshi bo'ladi. Moslashtiruvchi orkestr ijrosida ko'p asarlar eshitib, ularni tahlil qila olishi lozim. Orkestr ijrosidagi asarlarni esda qoldirib, fikrlab, ayrim jihatlarni ko'z oldiga keltira olsa bu jarayon maqsadga muvofiqdir. Bu jihatlarni moslashtirish jarayoniga yordam beradi.

Moslashtiruvchi har bir asarni biror bir cholg'uda chalib, eshitib, uni cholg'ularga taqsimlay olishi kerak. Nota yozuvi chiroyli, tushunarli, aniq, har bir elementlariga katta ahamiyat bilan qarashi zarur.

Ajarda partitura tushunarsiz, kerakli nuqansiz aniqlanmagan, pala-partish bo'lsa, orkestr bilan ishlash jarayonida kamchiliklar ko'payadi, oldiga qo'ygan vazifa natijasi qoniqsiz baholanaadi.

UMID

E. Saliyov

III BO'LIM

O'ZBEK XALQ CHOLG'U ORKESTRI UCHUN MOSLASHTIRILGAN PARTITURALAR

Andantino 1

Noy *mf*

Qo'ldovoy *mp*

Chang *mp*

Qonon *mp*

Pilma
rubob *mp*

Qashqar
rubob *mp*

Allyon
rubob *mf* *espress*

Dutor *mp*

Emor bas *mp*

harmon

Ujgah (1) *mf* *V quasi legato*

Ujgah bas *f* *moltissimo*

Contrabass *mp*

V

[illegible]

4

A single musical staff in G major (one sharp) containing a single quarter note G4, which is slurred.

A single musical staff in G major (one sharp) containing a single quarter note G4, which is slurred.

A single musical staff in G major (one sharp) containing a single quarter note G4, which is slurred.

A single musical staff in G major (one sharp) containing a single quarter note G4, which is slurred.

A single musical staff in G major (one sharp) containing a single quarter note G4, which is slurred.

A single musical staff in G major (one sharp) containing a single quarter note G4, which is slurred.

A single musical staff in G major (one sharp) containing a single quarter note G4, which is slurred.

A single musical staff in G major (one sharp) containing a single quarter note G4, which is slurred.

A single musical staff in G major (one sharp) containing a single quarter note G4, which is slurred.

A single musical staff in G major (one sharp) containing a single quarter note G4, which is slurred.

1. 2.

mf

58

llegiero

6

59

60

61

8

62

9

63

Musical staff for piano (p) with a whole rest.

Musical staff for violin (v) with a whole rest.

Musical staff for viola (vi) with a whole rest.

Musical staff for cello (c) with a whole rest.

Musical staff for double bass (b) with a whole rest.

Musical staff for piano (p) with a whole rest.

Musical staff for piano (p) with a whole rest.

Musical staff for violin (v) with a whole rest.

Musical staff for viola (vi) with a whole rest.

Musical staff for cello (c) with a whole rest.

Musical staff for double bass (b) with a whole rest.

Musical staff for piano (p) with a whole rest.

11

1. 2.

12

Musical score for measures 12-15, page 68. The score is written for a piano in B-flat major (two flats) and 4/4 time. It features a grand staff with five systems. Measure 12 begins with a treble clef and a whole rest, followed by a melodic line in the right hand. Measure 13 continues the melody with eighth and sixteenth notes. Measure 14 introduces a bass line with eighth notes. Measure 15 features a melodic flourish in the right hand marked *mf* and a bass line with eighth notes. The page number 68 is at the bottom left.

13

Musical score for measures 16-19, page 69. The score continues from the previous page. Measure 16 features a melodic line in the right hand marked *gliss.* and a bass line with eighth notes. Measure 17 continues the melody with eighth and sixteenth notes. Measure 18 introduces a bass line with eighth notes. Measure 19 features a melodic flourish in the right hand marked *mf dolce* and a bass line with eighth notes. The page number 69 is at the bottom left.

70

Andantino 14

71

1.

2.

POPURI

F. Alimov

Allegro con brio

Noy

Qo'limoy

Chang

Qomun

Re-prima

Re-quitar

Re-af' on

Duor prima

Duor alt

Duor bas

G'ijlak

G'ijlak bas

Chirakbas

Komga

f

Musical score for page 74, featuring ten staves. The notation includes various rhythmic values, triplets, and dynamic markings. A first ending bracket labeled "1" is present on the top staff. The bottom staff includes a "pizz." (pizzicato) marking.

Musical score for page 75, continuing the piece with ten staves. The notation is highly complex, featuring many triplets and rapid rhythmic passages. The bottom staff includes a "f" (forte) marking.

2

mf

pp

pp

pp

pp

mf

3

Musical score for page 78, featuring multiple staves with complex rhythmic patterns, triplets, and dynamic markings like *ff* and *p*. The score includes various musical notations such as notes, rests, and slurs.

Musical score for page 79, featuring multiple staves with complex rhythmic patterns, triplets, and dynamic markings like *p* and *pizz*. The score includes various musical notations such as notes, rests, and slurs.

Musical score for page 80, featuring multiple staves with complex rhythmic patterns, triplets, and dynamic markings like "colla baccia" and "pizz.". The score includes various musical notations such as treble and bass clefs, key signatures, and time signatures.

Musical score for page 81, continuing the complex rhythmic patterns and triplets from page 80. The score includes various musical notations such as treble and bass clefs, key signatures, and time signatures.

82

[illegible]

7

colla bacchi
pizz

tr

tr

tr

tr

8

tr

tr

tr

tr

Musical score for page 86, featuring multiple staves with complex rhythmic patterns, triplets, and glissando markings. The score includes various musical notations such as triplets, glissandos, and dynamic markings like *tr* and *gliss.*.

Musical score for page 87, continuing the complex rhythmic patterns and glissando markings from page 86. The score includes various musical notations such as triplets, glissandos, and dynamic markings like *tr* and *gliss.*.

Musical score for page 10, measures 88-91. The score is written for a piano with 10 staves. Measures 88 and 89 feature a complex rhythmic pattern in the right hand, consisting of eighth and sixteenth notes, with a triplet of eighth notes. The left hand plays a simple bass line. Measures 90 and 91 show a change in the right hand's pattern, with a triplet of eighth notes and a final measure with a half note. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is common time (C).

Musical score for page 88, measures 88-91. The score is written for a piano with 10 staves. Measures 88 and 89 feature a complex rhythmic pattern in the right hand, consisting of eighth and sixteenth notes, with a triplet of eighth notes. The left hand plays a simple bass line. Measures 90 and 91 show a change in the right hand's pattern, with a triplet of eighth notes and a final measure with a half note. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is common time (C).

Presso con fuoco

Musical score for piano, measures 1-15. The score is written for a grand staff (treble and bass clefs) with a key signature of one sharp (F#). The tempo/mood is indicated as "Presso con fuoco". The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings (ff, pp, f). The first system (measures 1-4) shows a complex rhythmic pattern in the right hand, while the left hand plays a steady eighth-note accompaniment. The second system (measures 5-8) continues this pattern, with the right hand playing a series of eighth notes and the left hand providing a rhythmic foundation. The third system (measures 9-12) features a change in the right hand's melody, with the left hand maintaining its accompaniment. The fourth system (measures 13-15) concludes the section with a final cadence in the right hand and a sustained bass line in the left hand.

11

Musical score for piano, measures 16-30. The score is written for a grand staff (treble and bass clefs) with a key signature of one sharp (F#). The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings (f, ff, pp). The first system (measures 16-19) shows a complex rhythmic pattern in the right hand, while the left hand plays a steady eighth-note accompaniment. The second system (measures 20-23) continues this pattern, with the right hand playing a series of eighth notes and the left hand providing a rhythmic foundation. The third system (measures 24-27) features a change in the right hand's melody, with the left hand maintaining its accompaniment. The fourth system (measures 28-30) concludes the section with a final cadence in the right hand and a sustained bass line in the left hand.

Two empty musical staves, each with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The staves are divided into measures by vertical bar lines.

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a key signature of one sharp (F#). It contains a melodic line with eighth and sixteenth notes, marked with a forte (*mf*) dynamic. The bottom staff has a bass clef and a key signature of one sharp (F#), containing a bass line with eighth and sixteenth notes, marked with an accent (>) and a forte (*mf*) dynamic.

A system of six staves of musical notation. The top four staves have treble clefs and a key signature of one sharp (F#). They contain complex, dense musical textures with many beamed notes, marked with a forte (*mf*) dynamic. The bottom two staves have bass clefs and a key signature of one sharp (F#), containing bass lines with beamed notes, marked with an accent (>) and a forte (*mf*) dynamic.

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a key signature of one sharp (F#). It contains a melodic line with eighth and sixteenth notes, marked with a forte (*mf*) dynamic. The bottom staff has a bass clef and a key signature of one sharp (F#), containing a bass line with eighth and sixteenth notes, marked with an accent (>) and a forte (*mf*) dynamic.

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a key signature of one sharp (F#). It contains a melodic line with eighth and sixteenth notes, marked with a forte (*mf*) dynamic. The bottom staff has a bass clef and a key signature of one sharp (F#), containing a bass line with eighth and sixteenth notes, marked with an accent (>) and a forte (*mf*) dynamic.

Two empty musical staves, each with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The staves are divided into measures by vertical bar lines.

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a key signature of one sharp (F#). It contains a melodic line with eighth and sixteenth notes, marked with an accent (>) and a forte (*mf*) dynamic. The bottom staff has a bass clef and a key signature of one sharp (F#), containing a bass line with eighth and sixteenth notes, marked with an accent (>) and a forte (*mf*) dynamic.

A system of six staves of musical notation. The top four staves have treble clefs and a key signature of one sharp (F#). They contain complex, dense musical textures with many beamed notes, marked with an accent (>) and a forte (*mf*) dynamic. The bottom two staves have bass clefs and a key signature of one sharp (F#), containing bass lines with beamed notes, marked with an accent (>) and a forte (*mf*) dynamic.

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a key signature of one sharp (F#). It contains a melodic line with eighth and sixteenth notes, marked with an accent (>) and a forte (*mf*) dynamic. The bottom staff has a bass clef and a key signature of one sharp (F#), containing a bass line with eighth and sixteenth notes, marked with an accent (>) and a forte (*mf*) dynamic.

Two staves of musical notation. The top staff has a treble clef and a key signature of one sharp (F#). It contains a melodic line with eighth and sixteenth notes, marked with an accent (>) and a forte (*mf*) dynamic. The bottom staff has a bass clef and a key signature of one sharp (F#), containing a bass line with eighth and sixteenth notes, marked with an accent (>) and a forte (*mf*) dynamic.

13

System 13, measures 94-95. The score is for a piano and features a complex texture with multiple staves. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 2/4. The music includes various dynamics such as *f* (forte), *mf* (mezzo-forte), and *du* (diminuendo). The notation includes sixteenth and thirty-second notes, as well as rests and slurs. The system concludes with a double bar line.

94

14

System 14, measures 96-97. The score continues from the previous system, maintaining the same key signature and time signature. It features similar musical elements, including complex rhythmic patterns and dynamic markings like *f*, *mf*, and *du*. The system ends with a double bar line.

95

15

16

17

Violin I

Violin II

Viola

Cello

98

18

Violin I

Violin II

Viola

Cello

99

19

19

p

sp

sf

rit.

cres.

p

sp

sf

rit.

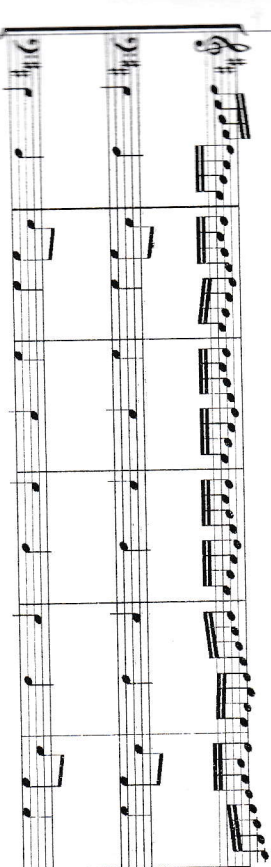
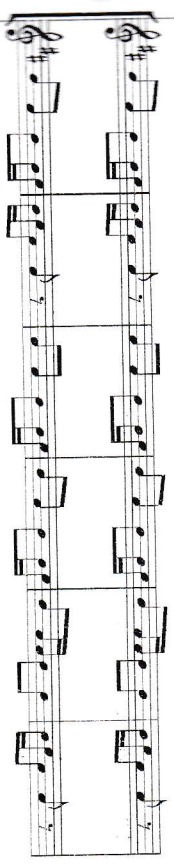
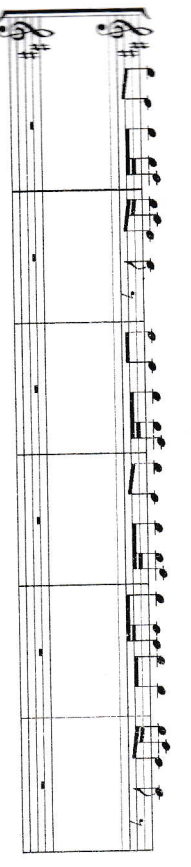
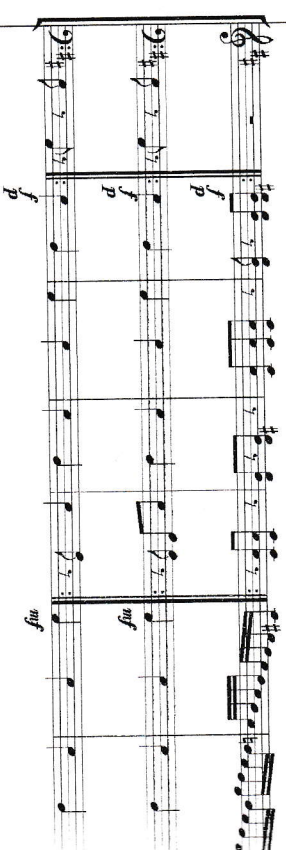
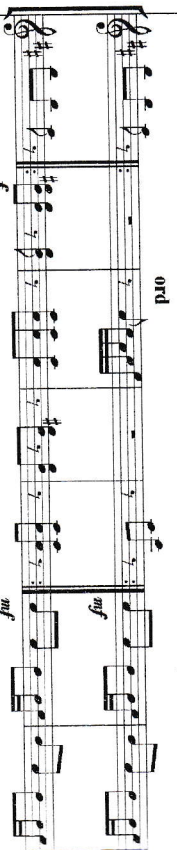
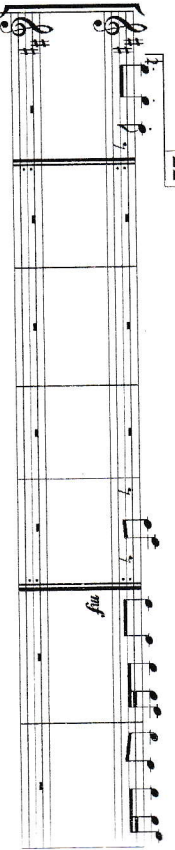
cres.

20

Musical score for page 102, measures 20-21. The score is written for a piano and features a complex rhythmic pattern in the right hand, with a melodic line in the left hand. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The score includes various musical notations such as eighth notes, sixteenth notes, and rests. The page number 102 is located at the bottom left.

21

Musical score for page 103, measures 22-23. The score continues the musical piece from page 102. It features a complex rhythmic pattern in the right hand, with a melodic line in the left hand. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The score includes various musical notations such as eighth notes, sixteenth notes, and rests. The page number 103 is located at the bottom left.

23 Allegro

Musical score for page 114, measures 1-4. The score is written for a piano and features a complex rhythmic pattern in the right hand, primarily consisting of eighth and sixteenth notes, often beamed in groups of three. The left hand provides a steady accompaniment with a repeating eighth-note pattern. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 4/4. The notation includes various musical symbols such as slurs, ties, and dynamic markings like *gliss.* and *tr.*.

Musical score for page 115, measures 1-4. This page continues the musical piece from page 114. The right hand features more intricate rhythmic patterns, including triplets and sixteenth-note runs. The left hand continues with its accompaniment, which includes some rests and dynamic markings like *ff* (fortissimo). The notation includes various musical symbols such as slurs, ties, and dynamic markings like *gliss.* and *tr.*.

116

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. A.I. Petrosyans. Instrumentovedeniye «Uzbekskiy narodniy instrumenti». Toshkent. 1951.
2. T. Vizgo, A. Petrosyans. Uzbekskiy orkestr narodnix instrumentov. Toshkent. 1962.
3. A.X. Liviyeu. Rubob orkestri tashkil qilish metodikasi. Toshkent. 1978.
4. A.X. Liviyeu. O'zbek xalq cholg'u asboblari orkestrlari. Toshkent. 1971.
5. H. Nurmatov. Qashqar rubobi. Toshkent. 2003.
6. Z. Turapov. Dutor bas. Toshkent. 2004.

M U N D A R I J A

So'zboshi 3

I BO'LIM. NAZARIY QISM

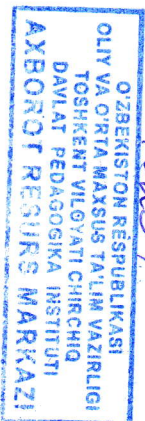
O'zbek xalq cholg'ulari orkestri va uning tarkibiga kiradigan guruhlar	4
Puftlama cholg'ular guruhi	7
Torti urma cholg'u guruhi	10
Mizrobli cholg'ular guruhi	10
Urma zarbli cholg'ular	15
Kamonli cholg'ular guruhi	16

II BO'LIM. AMALIY QISM

Kuyini moslashtirish	19
Unison juftlanish	20
Oktava juftlanish	26
Kuyning ikki va uch ovozi ko'rinishi	29
Jo'rovozlikni ifodalash	33
Orkestr cholg'ulari o'rtasida akkord tovushlarini taqsimlash	37
Zarbli cholg'ulardan foydalanish	40
O'zbek xalq cholg'ulari orkestri partiturasini tayyorlash	40
Partitura va uni shakllantirish	40
Orkestr partiyalarini tayyorlash	42
Musiqqa atamalar	43
Dinamik belgilar	44
Orkestr moslashtiruvchisi uchun ko'rsatma	44

III BO'LIM

O'zbek xalq cholg'ulari orkestri uchun moslashtirilgan partituralar	45
E. Salixov. Umid	46
F. Alimov. Popuri	68

CHOLG'USHUNOSLIK

*Pedagogika universiteti, institutlar va cholg'ushunoslik fanı moyjud barcha
olty va o'rtta maxsus ta'lim muassasalari uchun
o'quv qo'llanma*

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI

CHOIG'USHUNOSLIK

Mualliflar :
SHRAXIMOV
ALUTFULLAYEV

Tagirizchilar :
A.UMAROV
Q.MAMIROV

“Asian Book House” nashriyoti
Toshkent - 2020

Nashr litsenziyasi: AA № 0005, 27.03.2019-yil

Bichimi 60x84 1/8. Ofset qog'ozda nashr etildi. Bosma tabog'i 13,5.
Adadi 200 nusxa. Buyurtma № 15. Shartnoma raqami №2.

“Asian Book House” nashriyoti, “print center” bosmaxonasi,
Yashnobod tumani, Aviasozlar ko'chasi, 1-uy.

Abi